

Soru-Cevap

Asli Olan Delalet ve Tabi Olan Delalet

Yeni Camii'ye

Soru:

Şahsiyet kitabının birinci cildinin 287. sayfasında delaletlerin, asli delalet ve tâbi delalet olmak üzere kısımlara ayrıldığı geçmektedir... Ancak Şahsiyet kitabının üçüncü cildinin 191. sayfasında, delaletlerin mantuk ve mefhum şeklinde kısımlara ayrıldığı, mantukun da (mutabık ve tazammun/kapsayarak) olmak üzere iki kısma ayrıldığı, mefhumun yani iltizam delaletinin ise kısımları olduğu, bu kısımlardan birinin de işaret delaleti olduğu, işaret delaletini açıklarken Şahsiyet kitabının birinci cildinde bahsedilen örneklerin, bazılarının tâbi delaletle dair verdikleri örneklerle aynı olduğu geçmektedir; birinci ve üçüncü ciltlerde bahsedilen (delaletin) kısımları hakkında geçenler bende biraz kafa karışıklığı oluşturdu... Peki asli delalet mantuk, tâbi delalet de mefhum anlamına mı gelmektedir? Yoksa delaletlerin kısımlarının her birinin kendi içinde kullanıldığı bir yönü mü vardır? Bu delaletler, tek bir zamanda mı yoksa farklı zamanlarda mı kısımlara ayrılmıştır? Allah sizi hayırla mükâfatlandırсын.

Cevap:

1- Hakkında sorduğunuz konu; İslami Şahsiyet kitabının birinci cildinde asli delalet ve tâbi delaletin anlamları tam olarak açıklanmıştır; kitap, word dosyasının 285-287-288-289. sayfalarındaki “**Ümmetin Bugün Müfessirlere Olan İhtiyacı**” bölümünde şöyle diyor:

[Kelimleri açısından Kur'an vakıasına gelince: Kur'an'da, hakikat ve mecazi anlamın intibak ettiği kelimelerin olduğuna şahit olmaktayız. Bazen hem sözlük anlamının hem de mecazi anlamın bir arada kullanıldığı görülmektedir. Cümlelerde var olan karine ile kullanılan kelimedenden ne kastedildiği bilinir. Bazen kelimenin sözlük anlamı terkedilir ve mecazi anlamı kullanılır. Bu durumda kullanılan kelime ile sözlük anlamı kastedilmez. Sadece sözlük anlamının intibak ettiği kelimelerin olduğunu ve bunları mecazi anlama hamledecek herhangi bir karinenin olmamasından dolayı mecazi manada kullanılmadığını görürüz. Yine Kur'an'da çeşitli ayetlerde hem sözlük anlamına hem de yeni şer'î anlamına uyan; sözlük ve şer'î anlamlarında kullanılan kelimeler de vardır. Hangi mananın kastedildiğini ise ayetin terkihi tayin eder. Bununla birlikte yalnızca şer'î anlamında kullanılan, sözlük anlamında kullanılmayan kelimeler vardır. Örneğin [قَرِيَّة] “karye” kelimesi yalnızca sözlük anlamında kullanılmıştır. Allahu Teala şöyle buyurmaktadır: **“Yine gittiler ve nihayet vardıkları kasaba/şehir halkıdan yemek istediler.”** [Kehf 77] **أَخْرَجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ** **“Halkı zalim olan şu şehirden bizi kurtar.”** [Nisa 75] Ancak şu ayetlerde ise [قَرِيَّة] kelimesi mecazi anlamda kullanılmıştır: **“Bulunduğumuz karye'ye/kasaba'ya sor.”** [Yusuf 82] Kasabaya soru sorulamaz. Soru ancak kasaba halkına sorulabilir. Burada mecazi bir anlam vardır. **“Rabbinin ve O'nun rasullerinin emrinden uzaklaşıp azmış nice kasaba vardır.”** [Talak 8] Burada da kastedilen köy halkıdır... Allahu Teala'nın şu kavli gibi: **“O yasaklayıcıyı gördün mü? Bir kulu namaz kılarken.”** [Alak 9-10] ayetinde geçen [صَلَّى] kelimesi şer'î anlamda kullanılmış bir kelimedir. Ancak: **“Nebiyi överler (dua ederler).”** [Ahzab 56] ayetindeki [يُصَلُّونَ] kelimesinden kasıt ise sözlük anlamı olan duadır. Yine **فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ** **“Ey oğulcuğum namazını kıl.”** [Lokman 17] ayetlerinde ve içerisinde [الصَّلَاةُ] lafzının geçtiği Kur'an'daki bütün ayetlerde bu kelime ancak şer'î anlamında kullanılmıştır. Bu ise namaz kılmayı ifade eder.

Bu açıklamalar, Kur'an'da geçen kelimeler açısından idi. Cümleleri açısından ise bilindiği üzere Arapça, anlamlara delalet eden lafızlardan meydana gelmektedir. İster cümledeki kelimelerin anlamları, ister topluca cümle anlamı açısından olsun; cümlelerde var olan bu

lafızları incelediğimiz zaman bunların tamamının iki halden meydana geldiği görülür: **Birincisi, mutlak anlamlara delalet eden mutlak ibareler ve lafızlar olması yönünden onlara bakılır ki bu da asli anlamlara delalet etmesi demektir. İkincisi, mutlak ibarelere ve lafızlara yardımcı olan anlamlara delalet eden ibareler ve lafızlar olması yönünden bakılır ki bunlar da başkasına tâbi olan delaletlerdir...**

İkinci kısma gelince ki o, cümlelerinde mutlak lafız ve ibarelere yardımcı manalara delalet eden lafızlar ve ibarelerin olmasıdır. Zira cümlede var olan her haberin cümlede neyi kastettiğinin açıklanması gerekir. Cümle, haber verenin ve kendisinden haber verilenin ve bizzat haberin durumunu ifade edecek şekilde kurulur. Cümlenin ifade ettiği mana, izah, gizleme, veciz olma, mübalağa etme ve benzeri üslup çeşitleri göz önünde bulundurularak fark edilir. Örneğin kendisinden haber verilene (özneye) değil de habere önem verildiğinde [قام زيد] denir. Eğer önemli olan özne ise yani kendisinden haber verilen ise [زيد قام] denir. Bir soruyu cevaplandırmada veya sorunun cevabı olması durumunda ise [إن زيدا قام] denir. İnkâr edilene verilen bir cevapta ise [والله إن زيدا قام] denir. Zeydin kalkmasını beklemekte olan bir kimseye haber vermede ise [قد قام زيد] denir. Bunlar gibi Arapça nasslara dikkat etmek gerekir. Kur'an-ı Kerim bu iki hususu bünyesinde toplamaktadır. Kur'an'da bir taraftan mutlak anlamlara delalet eden mutlak ibareler ve lafızlar yer alırken aynı zamanda mutlak anlamlara yardımcı olan manalara delalet eden mukayyet ibareler ve lafızlar da yer almaktadır. Bu üslûplar çeşitli belâgat şekilleriyle kendini göstermektedir. Kur'an'daki bir surede veya çeşitli surelerde tekrar eden ayetler ve ayetin bölümleri yardımcı anlamların en belirgin olanlarıdır. Kur'an'da tekrarlanan nasslar ve cümleler de böyledir. Tekid çeşitlerinden bir çeşidin kullanılması, bağlamı olan cümle çeşitlerinden biri olması, olumsuzluk ifade eden soru üslûplarından olması ve daha başka sebeplerle Kur'an'da haberin mübtedadan/öznenen önce geldiği ifadeler anlam çeşitlerinin en üstün olanlarını içermektedir. Bir ayetin veya ayetten bir parçanın, cümlenin veya bir kıssanın bir bölümünün bazı surelerde belli bir şekilde ifade edilirken bir başka surede daha farklı bir şekilde ifade edildiği, bir başka yerde ise üçüncü bir şekilde ifade edildiği görülmektedir. Haberin mübtedadan önce gelmesi, haberin tekidi, normal olarak zikredilmesi gereken bir cümlenin bir kısmını zikredilerek diğer bir kısmının zikredilmemesi gibi asıl konumundan farklı bir şekilde kullanılan ifade tarzlarına Kur'an'da ancak, ayette var olan ibarelerin ve lafızların içerdiği mutlak anlamlara hizmet eden anlamları var etmek için rastlamak mümkündür. Böylesi durumların dışında ise asli konumunun dışında kullanılan ibarelere rastlanmaz.] Bitti.

2- Gördüğünüz gibi asli (anlamların) delaletine, **mutlak anlamlara delalet eden mutlak ibareler ve lafızlar olması yönünden onlara bakılır ki bu da asli (anlamlara) delalet etmesi demektir.** Yani kelimelerin, takdim, tehir, itnâb (bir düşüncenin gereğinden fazla lafızla ifadesi), îcaz (az kelimelerle çok manalar ifade etme) ve benzerleri gibi dilin üsluplarına göre delaletidir. Diğer bir ifadeyle nâssın mantukudur. Mantuk ise Şahsiyet kitabının üçüncü cildinin 191-193-194. sayfalarında şöyle geçmektedir: (Hitabın hükme delaleti lafızdan olursa mantuk delaleti, lafzın delaleti manadan olursa mefhum delaletidir. Mantuk, lafzın konuşmada kesin olarak delalet ettiğidir. Yani lafızdan, bir vasıta ve ihtimal olmaksızın doğrudan anlaşılandır... Allahu Teala'nın şu sözünden anlaşılan Ramazan orucunun farz oluşu gibi: **“İçinizden kim (Ramazan) ayına şahit olursa oruç tutsun.”** [Bakara 185] Lafzın mantuku ile manaya delalet etmesi, “lafzi delalet” olarak isimlendirilendir. Zira lafzın kendisine mutabık olarak ya da tazammun/kapsayarak delalet ettiği husus, sözün akışından anlaşılan değil, mantuktur. Nitekim lafız, sadece delalet eden olması bakımından üç kısma ayrılır ki bunlar mutabık/uyum, tazammun/kapsama, iltizam/gerekililiktir. Lafzın, manasının tamamına delalet etmesi mutabıktır. Bu, mantuktandır. Lafzın manasının cüzüne delalet etmesi, tazammundur. Bu da mantuktandır. Hitap, hükme mantuku ile delalet ettiğinde önce şer'î hakikate hamledilir/yorumlanır. Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in şu sözü gibi: **“Yolculukta oruç tutmak birrden/zühtten değildir.”** [Ahmed Bin Hanbel] Burada [الصِّيَام] **“oruç”** kelimesi, lügavi oruca değil, şer'î oruca hamledilir. Çünkü Nebi Sallallahu Aleyhissalatu ve's Selam, şer'î olanları açıklamak için gönderilmiştir. Lafız, eğer şer'î hakikat olmazsa ya da şer'î hakikate hamledilmesi mümkün olmazsa Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in zamanında mevcut olan örfi hakikate hamledilir. Çünkü o, ilk akla gelendir. Şeriat yeminlerde olduğu gibi

hükümlerin birçoğunda örfe itibar etmektedir. Eğer lafzın şer'î hakikate ve Rasulullah Sallallahu Aleyhi ve Sellem'in zamanında mevcut olan örfi hakikate hamledilmesi mümkün olmazsa lügavi hakikate hamledilir. Şer'î nasslar, teşri lafızlardır. İslam şariatını beyan için gelmişlerdir. Dolayısıyla onların delaletinde asıl olan şer'î manadır. Sonra örfi mana, sonra lügavi manadır. Bu, lügavi olan değil de şer'î ve örfi kullanımdan birinin öne geçmesi hâlinde böyledir. Böyle olmazsa müşterek olur ve bir karine ile tercih yapılır. Üç hakikat imkânsız olursa sözün ihmal edilmesinden korunmak için mecaza hamledilir...)

3- Hakeza gördüğünüz üzere asli delalet mantuk delaleti olup her ikisi de lafzi delalet anlamına gelmektedir; dolayısıyla hitabın hükme delaleti lafızdan olursa mantuk delaletidir. Asli delalet ise; **mutlak anlamlara delalet eden mutlak ibareler ve lafızlar olması yönünden onlara bakılır ki bu da asli anlamlara delalet etmesi demektir.** Tâbi delalet ise asli delalete yardımcı olan demektir ki onu, anlamın ve yapının muhteşemliğini ortaya çıkaracak şekilde eşsiz bir üslupla açıklar. Yani mantuka yardımcı olarak onu, hakikat, mecaz, itnâb, îcaz, takdim, tehir ve benzeri açılardan açıklar ve ortaya çıkarır. Yani manayı açıklığa kavuşturan ve (belagatının tezahürünü ve îcazının gücünü) ortaya çıkaran her şeydir. **Bu da tâbi delaletin, hükmünü teyit ederek mantuku açıklığa kavuşturan olduğu ve başka bir hükmün beyanı olmadığı anlamına gelmektedir. Yani o, asli delalet yani mantuka yardımcı olmakta olup bu da farklı bir hükmü icat etmek için değil de onun (asli delaletin) manasını açıklığa kavuşturmak içindir. Yani tâbi delalet, mefhumdan olmadığı gibi onun türlerinden biri de değildir...** Dolayısıyla mantuk, lafzın delaletinden anlaşılan şeydir; mefhum ise lafzın delalet edeninden yani lafzın manasından anlaşılan şeydir. Allahu Teala'nın şu kavli gibi: **“O ikisine (anne ve babaya) öf, bile deme!”** [İsra 23] Bu ayetteki lafzın delaleti yani mantuku “o ikisine söylenme/homurdanma” demektir. Fakat lafzın delalet edeninden/anlamından yani homurdanmayı yasaklamaktan anlaşılan “onlara vurma!” demektir. Böylece Allahu Teala'nın **“O ikisine (anne ve babaya) öf, bile deme!”** sözünden anlaşılan, onlara vurmaz. Dolayısıyla Allahu Teala'nın sözündeki anne ve babaya vurmanın haram kılınması hükmüne, **“O ikisine (anne ve babaya) öf, bile deme!”** ayetinin mefhumu delalet etmiştir...

4- Şafi'nin (Ö: H. 204) döneminden bu yana yani ilk asırlardaki usul alimlerinin mantuk ve mefhum üzerinde durdukları bilinmektedir; tıpkı Cüveyni'nin el-Burhan'da söylediği gibi Hicri beşinci asırda, özellikle de Hameyn'in İmamı Cüveyni'nin (Ö: H. 478) (el-Burhân fî Usûli'l-Fıkh) kitabı ve Gazali'nin (Ö: H. 505) (El-Mustasfa) kitabıyla birlikte gelişme göstermiştir. Şimdi Gazali'nin el-Mustasfa'da söylemiş olduklarının bir kısmını zikredeceğiz:

[S. 25: [Birinci bölüm: Lafızların anlamlara delalet etmesi]

Sevabıklarda (burhandan önceki hususlar) ilk fen, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölüm: Lafızların anlamlara delaleti olup bundan kastedilen ise kısımlarıyla açıklığa kavuşur:

Birinci kısım: Lafzın anlama delaleti üç yönle sınırlıdır ki bunlar; mutabık/uyum, tazammun/kapsama, iltizam/gereklilikler...

- 246. sayfada: Beşincisi: Anlamın mefhumu; babaya vurmanın haram olması gibi; zira bu, homurdanmanın nehyedilmesinden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu, lafza dayanmış olmasa da nâss gibi kesindir. Zira biz, bizzat lafzı istemiyoruz, bilakis delaletini istiyoruz. Bu yüzden tüm semî delil kesin olup nâss gibidir. Aynı şekilde mefhumun, mantuk gibi olduğunu söyleyenler de vardır; hatta koyunlarda zekatın verilmesi genel olarak varit olmuş, sonra Şâri şöyle demiştir: **“Otlayan koyunlarda zekât vardır.”** Böylece (ahırda) beslenen, bu lafzın yani koyun ve davar ve benzerlerinin (sığır, mal) isminin genelliğinden çıkarılmıştır.]

Sonra Örneğin İbn-i Arabî'ye ait (Ö: H. 543) el-Mahsûl Fî Usûli'l Fıkh, er-Râzî'ye ait (Ö: H. 606) el-Mahsûl, İbn Kudame'ye ait (Ö: H. 620) Ravzatü'n-Nâzır ve el-Âmidî'ye ait (Ö: H. 631) el-İhkâm fî Uşûli'l-Ahkâm gibi usul alimleri takip etmiş... Sonra bunun ardından da diğer usul alimleri takip etmiştir.

5- Sonra delaletlerin asli ve tâbi olmak üzere kısımlara ayrılması; onların çoğu bu meseleye ve bunun açıklanmasına odaklanmış; örneğin Şâtıbî (Ö: H. 790), el-Muvâfakât kitabının -birinci cildindeki- “Arapça anlamların türleri ve mertebeleri” bölümünde (Birinci Baskı: H. 1417 / M. 1997- S. 51-52) şöyle demiştir:

[(3) Arapça anlamların türleri ve mertebeleri...-Şâtıbî'nin bahsettiği gibi- Araplar arasındaki

hitapta yaygın olanlardan biri de Arapça dilinin iki delaletinin olmasıdır:

Birincisi: Mutlak anlamlara delalet eden mutlak ibareler ve lafızlar olması yönünden...

Bu, asli delalettir: Bu, tüm dillerde ortak olup burada konuşmacıların maksatları son bulur, bir millete veya bir başkasına özgü değildir ve bu, başka dillere tercüme edilebilir; böylece Kur'an doğru bir şekilde tefsir edilir, anlamı herkese açıklanır ve güçlü bir anlayışa sahip olmayan bir kimse onun anlamlarını elde edebilir.

İkincisi: Yardımcı olduğu anlamlara delalet eden sınırlı ibareler ve lafızlar olması yönündendir... Bu ise asli delalete tâbi olan delalettir. Bu delalet, Lisanu'l Arap'ta şöyle özetlenmiştir...(Her haber bu yönüyle, haber verene, kendisinden haber verilene, kendisine haber verilene, aynı habere, hal ve gidişat, izah, ihfa (gizlilik), îcaz ve itnâb gibi üslubun türüne göre, onun hakkındaki kinayeye ve onunla ilgili açıklamaya göre, haberin gidişatından kastedilen şeye ve halin gerektirdiği şekilde verilmesine göre ve sayılması imkansız olan diğer şeylere göre buna hizmet eden hususları gerektirir. Buna göre tek bir sözün anlamının ihtilaf ettiği bu tür davranışlar, asıl kastedilen değildir. Ancak bunlar, (asıl) takviyecilerinden ve tamamlayıcılarından olup bu türdeki metnin uzunluğu, eğer içinde bir kötülük yoksa konuşmanın gidişatını güzelleştirir.)... Bu ikinci delalete şöyle bir eklemede bulunuyor: (Bu, belagat ilminde araştırma yapılan şeydir; belagatçılar bunu "Müstetbeâtü't-Terâkib (kelama veya söze tabi olan manalar)" olarak adlandırmışlardır. Dolayısıyla o, sözün statüsünü yükselten dizilişin özellikleridir. Her ne kadar Kur'an lügavi lafızlar olması itibarıyla asli delalet olsa da bir de (belagatının tezahürünü ve îcazının gücünü) anlatan tâbi (delalet) vardır; zira Kur'an'ı ikincil anlama göre tercüme etmek kolay değildir. Nitekim Zemahşeri "El-Keşşaf'da" şöyle demiştir: "Arapların konuşmalarında -özellikle de Kur'an-ı Kerim'de- herhangi bir dilin bağımsız olarak gerçekleştiremeyeceği hoş ve güzel anlamlar bulunmaktadır." Başka bir dile aktarılabilen şeylere gelince; bu, asli anlamdır. Zira yabancı diller, bunu gerçekleştirme konusunda yetersiz değildir. Şatibi'nin Kur'an'ın tercümesi konusunda karar kıldığı şey budur...)] Bitti.

6- Kayda değer ki bu meselede usul alimleri arasında ihtilaf vardır; onlardan bazıları, bizim bahsettiğimiz şekilde tâbi delaletin yeni bir hüküm için gelmediğini, aksine asli delaletin açıklamasına hizmet etmek için geldiğini söylerken, bazıları da özellikle en az hamilelik süresi ve benzerleri gibi işaret delaleti olmak üzere tâbi delaleti mefhumdan saymaktadır... Nitekim biz, mefhumun kısımlarından olan işaret delaletini Şahsiyet kitabının üçüncü cildinin 198-199. sayfasında açıkladık ve şöyle dedik:

[İşaret delaleti şudur: Söz bir hükmü açıklamak veya bir hükme delalet etmek için ileri sürülmüş olur fakat ondan açıklamak için ileri sürüldüğü ya da kendisine delalet etmek için geldiği hükmün dışında başka bir hüküm anlaşılır. Hâlbuki bu başka hüküm, sözden kastedilen değildir. Sözün, kendisi için ileri sürülmediği ve delalet etmediği fakat kendisinden anlaşılan bu hükme delaleti, işaret delaletidir. Buna örnek Allahu Teala'nın şu sözlerinin toplamının delaletidir: **"Onun taşınması ile sütten kesilmesi, otuz ay sürer."** [Ahkaf 15] **"Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur."** [Lokman 14] Her ne kadar lafızdan kastedilmemiş olsa da bu sözlerin toplamı, insanın hamilelik döneminin en az altı ay sürdüğüne delalet etmektedir. Bir örnek de Allahu Teala'nın şu sözüdür: **"Artık (Ramazan gecelerinde) kadınlarınıza yaklaşın."** [Bakara 187] Şu sözü ile de fecr doğasıya kadar, kadınlara yaklaşmayı mubah kılmıştır: **"Size sabahın ilk beyazlığı, gecenin siyahlığından/karanlığından ayırt edilinceye kadar..."** [Bakara 187] Maksat bunu beyandır. Bununla beraber şunun anlaşılması da gerekir: Kim Ramazan gecesini cima eder ve cünüp olarak sabahlarsa orucu ifsat olmaz. Çünkü gecenin en sonunda cima edenin guslünü gündüze tehir etmesi kaçınılmazdır...]

Şatibî, asli ve tâbi delaletin bu şekilde olduğunu, yani tâbi delaletin işaret delaleti olduğunu söyleyen alimlerin olduğunu teyit etmiş ve bizim işaret için bahsetmiş olduğumuz aynı örnekleri vermiştir. Nitekim el-Muvâfkât'ta (2/151-154), (Beşinci Mesele) başlığı altında tâbi delalet hakkında ihtilaf olduğunu açıklamış ve şöyle demiştir:

[Konuşmanın, anlama delaleti bakımında, asıl anlama delalet eden yönü ve asla hizmet eden tâbi anlama delalet yönü olduğu sabit olsa da, kendisinden hükümlerin istifade edildiği yöne bakmak gerekir; yani bu asli anlam yönüne özel mi yoksa her iki yönü birlikte mi kapsıyor?

Asli anlama gelince; hükümlere delaleti konusunda kesinlikle dikkate alınmasının sıhhati konusunda bir sorun olmadığı gibi bu konuda hiçbir şekilde ihtilaf da yoktur... tâbi yöne gelince; asli anlama eklenen anlamlardan anlaşılıyor olması bakımından hükümlere delalet etmesi konusunda dikkate alınması doğru mudur yoksa değil midir? İşte bu tereddüt mahalli olup her iki tarafın da kendi bakış açısı vardır:

Doğru olduğunu söyleyenler için aşağıdaki yönler delil getirilebilir:...

İkincisi, şeriatın hükümlere yönelik istidlali, sadece kelimelerin yönünden değil Arapça dil olması yönündendir; dolayısıyla bu değerlendirme, birinci yöne delalet edenleri ve ikinci yöne delalet edenleri kapsamaktadır... İkincisi olmadan birincinin hükümlerin delaletine tahsis edilmesi, tahsis edilenin dışında bir tahsis ve tercih edilenin dışında bir tercih olup bunların hepsi batıldır; o halde delalet açısından birincisi ikincisinden daha evla değildir. Dolayısıyla muteber olan ikisinin bir arada değerlendirilmesidir...

Üçüncüsü, alimler birçok yerde bunu değerlendirmişler ve bu yöndeki hükümlere dair delil getirmişlerdir:

Hayız süresinin en fazla on beş gün olduğuna dair Aleyhissalatu ve's Selam'ın şu hadisini delil getirdiler: **“Siz (kadınlardan) biri, ömrünün yarısını namaz kılmadan geçirir.”** Burada kastedilen, en yüksek süreyi haber vermek değil, dindeki noksanlığı haber vermektir; ancak her ne kadar onun maruz kaldığı fazlalık tasavvur edilmiş olsa da mübalağa bunu zikretmeyi gerektirdi.

Allahu Teala'nın, **“Onun taşınması ile sütten kesilmesi, otuz ay sürer.”** [Ahkaf 15] kavlini, **“Sütten ayrılması da iki yıl içinde olur.”** [Lokman 14] kavliyle birlikte ele alarak en az hamilelik süresinin altı ay takdir edilmesine dair delil getirmeleri gibi; ilk ayetten maksat, ayrıntıya girmeden her iki hususu birlikte açıklamaktır; sonra ikincisinde kasıtlı olarak (sütten) ayrılma süresini açıklamış ve kasıtsız olarak hamilelik süresini ve sınırını açıklama konusunda sessiz kalmıştır; yani onun süresini zikretmemiştir. Bundan dolayı en az altı ay olması gerekir.

Allahu Teala'nın: **“Artık (Ramazan gecelerinde) kadınlarınıza yaklaşın.”** [Bakara 187] kavlinde **“Size sabahın ilk beyazlığı, gecenin siyahlığından/karanlığından ayırt edilinceye kadar...”** [Bakara 187] kavline kadar olan kısmı hakkında şöyle dediler: Ayet, cünüp olarak sabahlamanın ve orucun sahih olmasının caiz olduğuna delalet etmektedir; çünkü her ne kadar beyandan kastedilen bu olmasa da şafak vaktine kadar cima etmenin mubah olması bunu gerektirir; bu yüzden kastın cima etmenin, yemenin ve içmenin mubah olduğunu açıklama yönüne gitmek gerekli olmuştur...

Doğru olmadığını söyleyenler için aşağıdaki yönler delil getirilebilir:

Birincisi; bu yönün, birinciye yardımcı olması ve ona tâbi olması gerekir; dolayısıyla onun anlam üzerine delaleti, birincisini teyit etmek, onu güçlendirmek ve onun anlamını açıklamak açısından olup onun dinleme açısından konumu kabul etme konumunda ve zihinler açısından konumu ise anlama konumundadır...

“Bulduğumuz karye'ye/kasaba'ya sor.” [Yusuf 82] şeklinde söylediğimiz gibi bundan kastedilen köy/kasaba halkına sormaktır. Ancak soru sorma ve benzeri şeylerde köyü sorumlu tutmak mübalağa olup sorunun köye atfedilmesi bir hükme dayanmamıştır...

Üçüncüsü; bu yön, birincisine tâbi olarak konulursa, o zaman onun sevk ettiği anlamın da bu yönün dışında alınmamasını gerektirir; şayet onu başkasında almak caiz olsaydı, o zaman bu konulan şeyin dışına çıkmak olurdu; bu ise doğru değildir. Zira ilkinde olanın üzerine ek bir hükme delalet etmesi, ilkinde tâbi olmanın dışına çıkması demektir. Dolayısıyla hükmün bu yönden istifade edilmesi Arapça anlayışın dışına çıkmak olur ki bu doğru değildir...

Hayızın süresine gelince; hadisin buna delalet ettiğini kabul etmiyoruz ve bu hususta ihtilaf vardır; bundan dolayı Hanefiler en fazla sürenin on gün olduğunu, şayet kabul edilse bile bunun konulan ve hakkında konuşulan lafzın delaleti yönünden olmadığını söylerler... Ayrıca en az hamilelik süresi, ikinci yönden değil birinci yönden alınmıştır ve cünüp olarak sabahlama meselesi de aynı şekildedir; ki bunun dışında olması imkansızdır.

Bu bölümde geçen diğer şeyler için de geçerlidir. Sonuç olarak hükümlerin kinci yönden istidlali (çıkarılması) sabit olmamıştır ve onunla amel edilmesi kesinlikle doğru değildir...

Dolayısıyla doğru olan, Allah daha iyisini bilir kesinlikle doğru olmadığı şeklindeki sözdür.] Yani Şatıbî, birinci grubun değil, aksine ikinci grubun görüşünü almış ancak bunun ardından da şöyle bir eklemede bulunmuştur:

[Bölüm: Mesele hakkındaki delillerin çelişkili olduğu ortaya çıkmış olup taraflardan en güçlü olanın ise doğru olmadığını söyleyen tarafın olduğu görülmektedir; dolayısıyla ikinci tarafın durumu, tâbi olduğu anlama delalet etmesini ve kesinlikle ek bir şerî hükme delalet etmemesini gerektirmektedir... Ancak geriye olabileceğini düşündüğüm başka bir görüş kaldı ki o da; asli anlama eklenen anlamların, akli selim olan herkesin kabul edeceği şerî edeplere ve güzel ahlaklara delalet etmesidir; zira bu, şeriatta dikkate alınan bir konudur. Dolayısıyla ikinci yön, tamamen delaletten yoksun değildir...]

7- Sonuç aşağıdaki şekildedir:

a- Asli delalet mantuk olup her ikisi de lafzın delaleti anlamına gelmektedir; dolayısıyla Hitabın hükme delaleti, kesinlikle doğrudan teleffuz mahallindeki lafızdan olursa mantuk delaleti olur... Asli delalet, mutlak anlamlara delalet eden mutlak ibareler ve lafızlar olması yönünden olmasıdır... Dolayısıyla mantuk ve asli delaletin her ikisi de doğrudan lafzın delaletlerindendir...

b- Tâbi delalet ise mantuka yardımcı olan demektir ki onu, anlamın ve yapının muhteşemliğini ortaya çıkaracak şekilde eşsiz bir üslupla açıklar. Yani mantuka yardımcı olarak onu, hakikat, mecaz, itnâb, îcaz, takdim, tehir ve benzeri açılardan açıklar ve ortaya çıkarır. Yani manayı açıklığa kavuşturan ve (belagatının tezahürünü ve îcazının gücünü) ortaya çıkaran her şeydir. Bu da tâbi delaletin, onun hükmünü teyit ederek mantuku açıklığa kavuşturan olduğu ve başka bir hükmün beyanı olmadığı anlamına gelmektedir. Yani o, asli delalete yani mantuka yardımcı olmakta olup bu da farklı bir hükmü icat etmek için değil de onun (asli delaletin) manasını açıklığa kavuşturmak içindir. Diğer bir ifadeyle tâbi delalet, mefhumdan olmadığı gibi onun türlerinden biri de değildir... Yani ne işaret delaletidir ne de başka bir şeydir.

Kayda değerdir ki bu meselede usul alimleri arasında ihtilaf olduğu, onlardan bazılarının, bizim bahsettiğimiz şekilde tâbi delaletin yeni bir hüküm için gelmediği, aksine asli delaletin açıklamasına hizmet etmek için geldiğini söylerken, bazılarının da yukarıda açıklandığı gibi özellikle en fazla hayız süresi, en az hamilelik süresi, cünüp olarak sabahlamanın orucu ifsat etmemesi ve benzerleri gibi işaret delaleti olmak üzere tâbi delaleti mefhumdan saydıkları bilinmelidir... Ancak bizim için racih olan, yukarıda bahsetmiş olduğumuz şeylerdir.

Kardeşiniz

Ata İbn Halil Ebu Raşta

H. 06 Şaban 1444

M. 26/02/2023

Cevaba, Emir'in (Allah onu korusun) web sitesinden bağlanabilirsiniz:

<https://archive.hizb-ut-tahrir.info/arabic/index.php/HTAmeer/QAsingle/4338/>